

L. VALKŪNAS

A. OLIZAROVIJUS IR JO VEIKALAS „POLITINĖ ŽMONIŲ VISUOMENĖ“

1651 m. Dancige išėjo iš spaudos knyga, parašyta teisės mokslų daktaro ir Vilniaus universiteto profesoriaus Arono Aleksandro Olizarovijaus, pavadinta „Politinė žmonių visuomenė“¹. Tą gana stambų veikalą sudaro trys dalys: 1) apie šeimą (de domo), 2) apie pilietinę padėtį (de civitate) ir 3) apie valstybę (de re publica). Veikalas dedikuotas „Šviesiausiam ir aukščiausiam viešpačiui, Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės pakancleriui <...>, amžinai gerbtinam savo ponui ir globėjui Kazimierui Leonui Sapiegai“ (Illustrissimo ac celsissimo Domino, Domino Casimiro Leoni Sapieha, procancellario Magni Ducatus Lituaniae, Slonimensi, Volpensi, Laboszanensi etc. etc. gubernatori, Domino et Patrono sibi aeternum colendo).

Dedikacijoje autorius, sekdamas savo meto, t. y. Renesanso epochos, įpročiu, pabrėžia mokslo reikšmę tiek asmeniniam, tiek visuomenės bei valstybės gyvenimui. Jis skundžiasi, kad žmonės „netrokštą mokslo“ (quaevis alia potius, quam literas, ingenuasque disciplinas expetant), kad taip elgiasi ne tik „liaudies žmonės“ (e plebe promiscui), kurie aukščiausiu gėriu laiką pilvo užgaidų ir kitų kūniškų smagumų tenkinimą (ventre maximum bonum, caeterisque corporis gaudiis definiunt), bet ir valdovai (dynastae, majorumque gentium principes). Visi šie „tamsuoliai“ prieš mokslą sudarę Katilinos sąmokslą (Catilinariumque conspirationem), mokslo žmones jie niekina, „tarsi Žemės apsunkinimą“ (tanquam telluris inutile pondus). A. Olizarovijus piktinasi didžiūnų papročiais, kad „galingųjų rūmuose baisybė patarnautojų dieną miegą, o naktimis lėbaują, nesudėdami akių“ (Vix est aliqua aula, praesertim potentum, in qua non sexcenti, pro maximis stipendiis, somno dies, noctes Baccho ducant vigili); maža esą tų galingųjų, kurie globoją išlavintus žmones (foveant eruditos), o dar mažiau tokių, kurie „laiko išlavintus žmones vertus kokios

¹ Lotyniška knygos antraštė: De politica hominum societate libri tres auctore *Aarone Alexandro Olizarovio*, iurium doctore, et eorundem in Alma Universitate Vilnensi professo-
re, ordinario serenissimi Neoburgensis Consiliario; Dantisci, sumptibus Georgii Forsteri
S. R. M. Bibliopolae, anno 1651.

nors dovanos“ (praemio aliquo dignos esse foveant). Dėl tokios niekinamos pažiūros į mokslą ir į mokytuosius vyrus mokslai esą nusmukę, o ydos ir pikti menai klesti. A. Olizarovijus piktinasi, kad atsiranda jo laikais tokių žmonių, kurie laiką „mokslus kilnumo smukimu“, „dykūnų niekniekais“ (hominum otiosorum nugas), o kiti — net „valstybės maru“ (pestes rei publicae).

Tokie priekaištai, smerkia savo meto tamsumą, mokslo niekinimą, — būdingi Renesanso epochos rašytojams². Kaip ir daugelis kitų humanistų, A. Olizarovijus nurodo, jog senovėje, t. y. antikoje, buvo gerbiami mokslo vyrai, mokslas buvęs didžiai vertinamas, nes „nemokyti, jeigu ką ir mato, nemato, o mokytieji dvigubai aštriau mato“ (Illitterati quod vident, id non vident, litterati duplo acutius vident).

Kreipdamasis į „šviesųjį skaitytoją“ (candido lectori), autorius paaiškina savo dėstymo būdą. Jo supratimu, esą dvejopų rašytojų: vieni, lyg „vorai <...> iš savęs savo kūrinis sukuria“ (araneas imitantur, quae opera sua ex se ipsis conficiunt), o kiti — tarsi „bitės, nešančios iš žiedų medų“. Šitie rašytojai esą „menkesnio talento“. Pastarųjų grupei autorius priskiria ir save: pasisako, kad savo veikale „beveik viską paėmęs iš kitų autorių“ (ex aliis auctoribus transtuli), palikdamas net jų išsireiškimus (phrasi etiam illorum quoad licuit servata). A. Olizarovijaus nuomone, toks minčių dėstymo būdas esąs geresnis, nes žodžiai turi „didesnį svorį“ (magnorum virorum etiam verba magnum habent pondus apud eruditos): mat ir teisininkai mėgstą kalbėti kalba tų rašytojų, kurių autoritetu remiasi“. Iš aptariamo veikalo matyti nepaprasta autoriaus erudicija: jis remiasi net 254 autoriais, žymiausiais antikos ir savo meto rašytojais. Labai dažnai ir plačiai cituojamas Euripidas, Aristotelis, Sofoklis, Eschilas ir kiti. Šios graikų autorių citatos išverstos į lotynų kalbą, niekur autorius necituoja graikiškų posakių ar sentencijų. Iš romėnų autorių A. Olizarovijus dažniausiai įtraukia atskirus posakius ar vietas iš Vergilijaus, Cicerono, Plauto ir kitų. Minimi ir visi garsieji bažnyčios „tėvai“, o iš viduramžių atstovų cituoja Tomą Akvinietį ir Bernardą. A. Olizarovijus gana plačiai naudoja ir italų literatūrą: Dantę, Marsilijų iš Paduvos, Petrarką, Enėją Silvijų, Pulgosą, Platiną, Aretiną, Marsilijų Fičiną, Fr. Barbarą, Mafeją Vedžį, Kodrą Uceją ir kt. Mini arba cituoja kai kuriuos prancūzų bei niderlandų humanistus ir didžiuosius teisininkus. Iš lenkų rašytojų mini tik du: Andreją Fridrichą Modževskį ir Petrą Mieškovski, kuris 1637 m. išleido tada žymų veikalą, pavadintą „Polonus iure politus“. A. Olizarovijus įtraukia į savo knygą tokią gausybę citatų, kad visas jo darbas vietomis atrodo tikras citatų rinkinys.

Apie A. Olizarovijaus kilmę, studijų metus ir gyvenimo kelią daug žinių neturime. Tuos klausimus tyrinėjo ir gerą straipsnį parašė lenkų

² Humanistų raštuose tokie skundai buvo „locus communis“, plg. T. Moro „Utopiją“ ir Erazmo Roterdamičio „Pašnekesius“.

mokslininkas Stanislovas Kotas³. Remiantis St. Koto surinktais duomenimis, A. Olizarovijus buvo gimęs apie 1618 metus Lenkijoje, Paliesėje (regione Subsylvanus), šlėktos šeimoje. Jo tėviškę nusiaubė švedai per Trisdešimties metų karą. A. Olizarovijus buvo auklėjamas jėzuitų mokyklose: net 15 metų praleido, besimokydamas įvairių mokslų: filosofijos, teologijos, teisės ir kt. St. Kotas nurodo, kad mokytis A. Olizarovijus pradėjęs Poznanės jėzuitų kolegijoje, vėliau buvęs pasiūstas į Gracą, o iš Graco patraukęs į Vengriją. Grace tuo metu mokėsi gana daug lenkų magnatų vaikų, ir St. Kotas spėja, kad A. Olizarovijus galėjęs būti tų magnatų mokytoju (praeceptor). Po Graco jis studijavęs teisę Ingelštate. Šiame mieste būdamas, 1643 m. A. Olizarovijus išleidęs dvi knygutes: 1) *Institutiones rhetoricae*, skirtą Kristupui Tanerui (Thanero), Bavarijos elektoriaus pakameriui ir rūmų patarėjui, 2) *Questiones politicae*, dedikuotą kunigaikščiui Maksimilianui. Šioje knygutėje problemos buvusios aptariamoms iš teigiamos ir neigiamos pusės (in utramque partem disputatae). St. Koto nuomone, čia buvę mokykliniu metodu nagrinėjami visokiausi politiniai klausimai, pvz., ar svetimšalis gali būti geras karalius? Ar geresnis senas, ar jaunas karalius? Ar vedęs, ar nevedęs? Ar rūstus, ar švelnus? Ar moteris gali būti geras karalius? Ar geriau gyventi kaime, ar mieste? ir t. t.

1643 m. A. Olizarovijus darė žygių, kad gautų vietą Ingelštato universitete, bet iš tų pastangų, kad ir remiamų įtakingų globėjų, nieko gero neišėjo, nes A. Olizarovijus dar nebuvo baigęs studijų ir nepakankamai mokėjo vokiečių kalbą.

1644 m. jis baigė studijas ir gavo teisės mokslų daktaro laipsnį, tačiau nenorėjo toliau siekti mokslinės karjeros. Jis nuvyko į Paduvą ir studijavo mediciną.

Kaip tik tuo metu K. L. Sapiega įsteigė Vilniaus jėzuitų akademijoje teisės skyrių su keturiomis katedromis. Į vieną iš tų katedrų ir buvo pakviestas A. Olizarovijus. Vilniuje jis dirbo apie dešimt metų. Nuo 1655 m. Olizarovijus įsikūrė Karaliaučiuje.

Karaliaučiuje A. Olizarovijus tęsė medicinos studijas, kurias baigė apie 1658 m., gaudamas daktaro laipsnį. Kadangi A. Olizarovijaus draugas S. Dilgeris, žymus to meto poetas, 1659 m. išleistose epigramose įdėjo eiliuotą nekrologą „Ad pios Manes Olizarovii. . .“, galime spėti, kad mūsų autorius bus miręs 1658 ar 1659 metais.

Stambiausias ir žymiausias A. Olizarovijaus darbas — minėtas veikalas „Politinė žmonių visuomenė“ — buvo parašytas Vilniuje.

A. Olizarovijus, užaugęs užsienyje, gerai pažinęs Habsburgų absoliutizmą, vokiečių jurisprudenciją ir jėzuitų doktrinas, kaip tvirtina St. Kotas, neįautęs didelės lenkų teisininkų įtakos.

³ Žr. *Kot St. Aron Aleksander Olizarewski, professor prawa Akademji Wilenskiej.* — *Księga Pamiątkowa USB, Wilno, 1929, s. 23—45.* St. Kotas panaudojo visų ankstesnių lenkų autorių, bibliografų ir literatūros istorikų, pateikiamas žinias. Be to, jis sakosi ėmęs medžiagos apie A. Olizarovijaus kilmę ir jaunystę iš Miuncheno archyvo (Kreisarchiv, G. L. 1482, 1483).

A. Olizarovijaus planas — labai platus: savo knygoje jis stengėsi aprėpti visą visuomeninį gyvenimą — šeimą, visuomenę ir valstybę.

Pirmoje knygoje „Apie šeimą arba apie namus“ (de domo) autorius, daugiausia remdamasis Aristotelium, aptaria daugybę klausimų: santuoką, vaikų mokymą ir auklėjimą namie ir mokykloje ir t. t. Aptariamai čia ir kiti reikalai: tarnai, baudžiauninkai, jų priklausomumas, dvarų santvarka ir kt.

Antroje dalyje A. Olizarovijus nagrinėja visuomenės organizaciją, aptaria svarbiausias bajorų luomo (šlėktos) privilegijas. Pagaliau trečioji dalis skirta įvairioms valdymo formoms: autorius aptaria demokratiją, aristokratiją ir monarchiją. Nagrinėjamas klausimas, ar geriau, kad sostą valdovas paveldi ar kad jis yra renkamas, nurodinėja, kaip apsisaugoti nuo tironų ir t. t. Tokius ir panašius klausimus mėgdavo aptarinėti to meto teisininkai bei visuomenės veikėjai.

Iš to nagrinėjimo galime patirti, kokios A. Olizarovijaus visuomenės pažiūros, jo nuomonė daugeliu klausimų. Gyvendamas Vilniuje, mūsų autorius, matyti, suartėjo su lenkų bajorija, todėl antroje savo veikalo dalyje jis dėsto šlėktos teises bei privilegijas, pasisako prieš miestiečius bei pirklius. A. Olizarovijaus nuomone, pirkliai didžiai kenkia valstybėms: jie dažnai ešą svetimoje valstybėje žvalgai, o savąją išduoda (nam saepe alienae quidem rei publicae sunt exploratores, suae vero proditores). Jie išvežą iš tėvynės tai, kas „geresnio ir naudingesnio“ (meliora ac utiliora evehunt), o įvežą tai, „kas blogesnio“ (deteriora invehunt). Jie net tėvynės priešams „pateikia naudingų dalykų, kad galėtų kariauti (bello necessaria subministrant), trokšdami pelno, išvežą gausius pinigus (ob parvum lucrum opimam monetam exportant), o iš svetur įvežą blogus, padarydami žalos valstybei (pessimam ingenti rei publicae damno important). A. Olizarovijus sakosi, kad „galėtų nurodyti vilniečių pirklių pavyzdį, bet nenorįs minėti vardų“. Apskritai pirkliai ešą menki žmoneliai: jie pripažįstą tik auksą, kai kuriems „net dievas ešąs auksas“ (aliquibus vero ne deus quidem sit nisi aureus). Piktinasi autorius ir tuo, kad Vilniaus mieste „purvinų amatininkų žmonos drabužiais, karoliais, brangakmeniais ir kitokiais papuošalais prilygsta karalienėms“ (in qua (t. y. Vilniuje.— L. V.) sordidorum opificum uxores vestibus, catenis, gemmis, reliquoque suo mundo aequant cultum reginarum). Autorius nepatenkin-tas, kad „visokie bastūnai Vilniuje (trifurciferi) vaikštą „pasipuošę purpuru lyg kokie karaliai ir kunigaikščiai“ arba „moterys iš smuklių ir priemiesčių (tabernariae foeminae ac summoenianae) „drįsta senato aki-vaizdoje važinėti kariatomis“ (rhedis <...> audent vectitari). A. Olizarovijus pasisako prieš prabangą, už luomų sutarimą. Jo nuomone, Lenkijos bajorija sukūrusi valstybę, panašią į Venecijos, bet lenkų įstatymai ešą „švelnesni“ (nobilitas Polona clementioribus regitur legibus). A. Olizarovijus randa šiek tiek panašumo tarp Žečpospolitos ir senovės lakedemoniečių valstybės, kur karaliai, senatoriai ir kitų luomų pasiuntiniai, atstovaują tautai, tariąsi bendrame susirinkime. Tautos pasiuntinius į rinkimus siunčią ne visa tauta, o tik bajorija. A. Olizarovijus skelbia,— toji

nuomonė buvo paplitusi tuo metu Europoje, ypač Prancūzijoje, — kad „lakedemoniečių valstybinę santvarką sudariusios trys valdymo formos, būtent: monarchija, aristokratija ir demokratija“. Tokia valdymo sistema buvusi geriausia. Panašiai esanti valdoma ir Žečpospolita: joje galinti „klestėti laisvė“. Tauta pati renkasi sau valdovą, kuris „piktam negališ naudotis valdžia“. Tiesa, mūsų autorius pabrėžia, kad šioje valstybėje, t. y. Lenkijoje—Lietuvoje „liaudis neturinti balso, ji galinti tik dejuoti“, kad paprastųjų žmonių gyvenimas priklauso nuo „viešpačių malonės“ (vitae pendent a favore dominorum). Apskritai iš užuojautos, kurią A. Olizarovijus reiškia liaudžiai, baudžiauninkams, skriaudžiamiesiems, galima spėti, kad jis veikiausiai nebuvo kilęs iš aukštųjų bajorijos sluoksnių, kad liaudies gyvenimas jam buvo gerai pažįstamas. Jis, remdamasis Andreju Friciju, skundžiasi, kad Lenkijoje „atsirado tokių žiaurių ponų, kurie su baudžiauninkais elgiasi tartum su gyvuliais“. Toks elgesys yra smerktinas. Ir Fricijo, ir A. Olizarovijaus nuomone, valstybė turinti neleisti savavaliauti ponams, skriausti baudžiauninkų⁴. Reikia apriboti ponų galią: baudžiauninkas, patyręs skriaudą (colono quantumvis iniuria affecto), turįs teisę skųstis dėl pono elgesio“ (queri de domino suo). A. Olizarovijus mano, jog teisingai Fricijus siūlęs, kad būtų tikrinamas ponų elgesys⁵. Jeigu ponai pažeidę padorumą, jų nereikėtų palikti nenubaustų. Remdamasis dar antikos laikais skelbtu reikalavimu, Olizarovijus mano, jog nereikia „teikti valdžios tiems, kurie neįrodė, jog sugeba klausyti“ (quanto minus admittendi sunt ad imperium, qui documenta nulla dederrunt se aliquando bene paruisse).

A. Olizarovijus mano (tokia nuomonė buvo skelbiama daugelio to meto Europos visuomenės santvarkos tyrinėtojų, teisininkų ir istorikų), kad senaisiais laikais klestėjo tarp žmonių sutarimas, nebuvo nelygybės, visuomenės susiskaldymo. Jis įrodinėja, jog, kaip kitur, taip ir Lenkijoje iš pradžių žmonės buvę lygūs (pares inter se fuerunt), jog „vadai buvo renkami ne pagal kilmę, o atsižvelgiant į šaunumą“ (principes non ex genere, sed ex virtutibus habuerunt). Nereikia „klausyti tų, kurie mano, jog lenkų kaimiečiai savo noru sutikę paklusti ponams“. Aprašydamas baudžiauninkų padėtį, A. Olizarovijus ypač sutirština spalvas: jis, kaip įpratęs, remiasi kitais autoriais ir realistiškai piešia vargingą ir skurdžią padėtį. Baudžiauninkai priversti „kėsti didžiausius vargus“ (acerbissima pati coguntur), juos bet kas gali sužudyti, ir už tai žudytojas susilaukia menkos dešimties auksinų bausmės“ (levi decem aureorum multa occidi coguntur). Baudžiauninkai esą nelaimingesni už kilmingųjų šunis (canibus nobilium infeliciores); už vieną šunį kartais daug baudžiauninkų galvų nurieda“ (nam saepe unius canis necem multa humana capita, o mo-

⁴ „<...> jeigu valstybei rūpi, kad kas nors piktam nenaudotų savo ar svetimo turto (ne quis male utatur re sua vel aliena), tai tuo labiau reikia rūpintis, kad nebūtų skriaudžiami žmonės“ (ne abutatur hominibus). — *Olizarovius* A. A. De politica hominum societate, s. 263.

⁵ Illud in mores inducendum esset, ut statu temporibus, seu censors, seu quivis alii magistratus inquirerent in ejusmodi dominos omnes.— Ten pat, p. 263.

res! luerunt!). Žinoma, pastaroji išvada gali būti „retorinis pagražinimas“, perdėjimas, bet padėtis vis dėlto, matyti, buvo sunki. A. Olizarovijus apgailestauja, kad „baudžiauninkai ponams turį dirbti penkias ar šešias dienas per savaitę, o sau tik švenčių dienomis“.

Šitokia užuojauta baudžiauninkams, skriaudžiamiesiems žmonėms rodo, jog A. Olizarovijui turėjo įtakos naujos mintys ir idėjos, kurios Europoje buvo skelbiamos humanistų bei švietėjų. Galima tarti, jog „Politinės žmonių visuomenės“ autorius šiuo atžvilgiu buvo pažangus. Del to pažangumo, kaip spėja St. Kotas, A. Olizarovijaus veikalas nepatiko šlėktai ir nepatraukė platesnių skaitytojų masių dėmesio.

Daug vietos A. Olizarovijus skiria šeimos ir auklėjimo klausimams; net trečdalį knygos užima šitie dalykai. Pirmoje knygos dalyje A. Olizarovijus kalba apie santuoką, atremia jai daromus priekaištus. Autorius gana linksmai pasakoja apie žmonas: „moterys „kankinančios vyrus“, vyrai turį „tarnauti moterėlėms“ (inservire mulierculis); moterys namuose esančios „demonai“ (daemones) ir kitokie sutvėrimai⁶. Bet šitie priekaištai atremiami. A. Olizarovijus lyg tikras poetas „su įkvėpimu“ išaukština, išgiria moters kūną, jos akis, spalvą, plaukus, veidą, žvilgsnį, jos žavingumą ir t. t. St. Kotas, remdamasis tokiais „išgyrimais“ ir „smagiais“ pasakojimais apie moteris, man rodos, pagrįstai taria, kad A. Olizarovijus buvęs ne kunigas, o pasaulietis. Veikiausiai kunigas būtų vengęs viešai pareikšti natūralistiško susižavėjimo moterimis.

Autorius plačiai kalba apie santuokos kliūtis, sutuoktinių amžių, būdą, apie kitas charakterio ypatybes, apie pasirengimą santuokai. Kai kur autorius, duodamas sutuoktiniui patarimų, kalba su šmaikščiu humoru, pvz., jis pataria nevesti tos našlės, kuri „beveik visu amžiumi pralenkia jaunikį ir veikiau nusipelno pagarbos kaip motina, o ne meilės kaip žmona“⁷. Autorius nurodo, jog „nemalonios esą jaunuoliui senės glamonės“⁸.

A. Olizarovijus daug kalba apie nuotakos amžių, kilmę, būdo ypatybes, grožį, kraitį, turtus ir t. t. Daugelyje vietų jis išraiškingai nupiešia realistiškų vaizdelių, pvz., 46, 49, 60 p. ir kitose vietose⁹. Autorius, kalbėdamas apie moteris, apie santuoką, prirenka visokių anekdotų, „istorijėlių“.

⁶ bubones in fenestra, picae in porta, caprae in horto, foetor in lecto <...> (apuoškai lange, šarkos vartuose, ožkos sode, tvaikas lovoje <...>) — Ten pat, p. 3.

⁷ Et in primis nemini suaserim eam capere viduum quae saeculo ferme superat annos mariti ac matris potius honore aetate meretur, quam conjugis amorem. — Ten pat, p. 27.

⁸ Ingrati... sunt juveni aniles complexus. — Ten pat.

⁹ Štai kaip moterys skundžiasi, matydamos kitas labiau pasipuošusias: illa ornatio procedit in publicum, haec honoratur ab omnibus, ego in conventu feminarum misella despicio — „Anoji tarp žmonių vis pasirodo pasipuošusi, kita vėl visų gerbiama, o aš, viena vargšė, tarp moterų už nieką laikoma!“ Arba vėl gyvas vaizdelis, kaip moters „kamantinėja“ savo vyrus: Cur aspicias vicinam? Quid cum ancilla loquebaris? De foro veniens quid attulisti? — kodėl žvalgeisi į kaimynę? Ką kalbėjai su tarnaitė? Ką parnešei iš turkaus“. — Ten pat, p. 50.

Kitas klausimas, susijęs su vedybomis ir santuoka,— vaikų auklėjimas. Nusakydamas auklėjimo reikšmę ir uždavinius, A. Olizarovijus remiasi savo pirmtaku Nikolajum Belu, kuris auklėjimą apibrėžęs kaip „visų gerų ir blogų įpročių šaltinį ir pradžią, ypatingą visos žmonių laimės pamatą“. Jis sakęs, kad „tikrasis auklėjimas yra ne kas kita, kaip rūpestingas dvasios prusinimas, kuris supratimui duoda šviesos, protui įsakymą, valiai suteikia saiko, pažaboja jausmus, tvarko veiksmus, stiprina kūną: šie vaisiai, kaip pastebime, niekur kitur nebūsta, tik tose dvasiose, kuriose laiku pasėjami“¹⁰. Teisingai A. Olizarovijus pastebi, kad išauklėti vaikus yra daug svarbiau, negu juos pagimdyti (plus est recte educare quam genuisse). Diegiant kilnumą, auklėjimas reikšmingesnis už prigimtį (plus ad honestatem momenti habere educationem quam naturam).

A. Olizarovijus, remdamasis savo šaltiniais, skirsto auklėtinio amžių į septynmečius: 1) kūdikystės, 2) vaikystės ir 3) jaunuolio amžius.

Kalbėdamas apie pirmąjį septynmetį, A. Olizarovijus nurodo, kad „jau tame amžiuje reikia pasodinti tam tikrus auklėjimo daigus“, nes „kokį tuo metu pasėli pasėsime, tokios ir pjūties sulauksime“.

Kūdikius turinčios auginti pačios motinos. Nors jis ir nesutinka su kai kuriais autoriais, ypač griežtai smerkiančiais motinas, laikančias žindyves, bet vis dėlto mano, kad motinos, kurios pačios nemaitina ir neaugina kūdikio, esančios „motinos tik vardu“. Motina turinti visą save paskirti vaikui. Tuo atveju, jeigu motina ar dėl ligos, ar dėl kitų rimtų priežasčių negali pati žindyti, A. Olizarovijus pataria pasamdyti sveikos dvasios ir kūno žindytę. Autorius nurodo, jog reikia pratinti kūdikius prie judėjimo: jį nešioti, sūpuoti ir kt. A. Olizarovijus pataria anksti „pradėti grūdinti kūdikius“, pripratinti prie šiurkštaus klimato. Šis patarimas pasiskolintas iš Aristotelio, kuriuo remiasi autorius ir kitų patarimų duodamas. Pvz., A. Olizarovijus, sekdamas Aristotelium, peikia perdėtą tėvų rūpestingumą, kad tik neverktų vaikas. Autorius taip pat remiasi Platonu, Plutarchu, Juvenaliu ir kt.

Vaikams reikia žaisti: patariamie tie žaidimai, kurie „gaivina ir ugdo kūną ir dvasią“ (qui corpus atque animum simul recreant ac perficiunt), tačiau esą reikia žiūrėti, kad jie „perdaug nesuprakaituotų“. Bet reikia grūdinti ne tik kūną, bet taip pat lavinti kūdikio protą, grūdinti valią. Tam tikslui kūdikiams reikia sekti pasakų ir pasakėčių (narrationes ac fabulas pueris hac aetate esse proponendas). Tėvai turį žiūrėti, kad žindytės, senės ir nedoros tarnaitės nepasakotų nedorų pasakų: apie vagystes, paleistuvystes, baudimus, karus, nesutarimus, neapykantą ir kt.¹¹

Tam amžiui, autoriaus nuomone, ypač tinką Ezopo pasakėčios ar kai kurios parinktos poetų ištraukos. Iki septynerių metų vaikai, augdami tėvų namuose, neturį matyti „nešvankių piešinių“¹². Vaikų žvilgsnis turįs būti saugomas.

¹⁰ Ten pat, p. 69.

¹¹ ne sinc discrimine talia saepe a nutricibus, vetulis ac improbis ancillis pueris narrentur, quae etiam cogitare turpe est <...>.— Ten pat, p. 77.

¹² turpium rerum picturas.— Ten pat.

Antrame skyriuje, skirtame „auklėjimui vaikystės amžiuje“ (De institutione pueritiae), A. Olizarovijus pirmiausia nurodo to amžiaus ribas. Tai esąs „antrasis septynmetis vyrams, o moterims šešiametis. Pirmieji du septynmečiai berniukams (o mergaitėms septynmetis ir šešiametis) — tai „kūdikystės amžius“ (pupillaris aetas). Po septintų metų vaikai jau pažėgia mokytis (sunt idonei ad artes discendas).

A. Olizarovijaus patarimai gana blaivūs, saikingi ir konkretūs, kai kur gal net banalūs, kaip išsireiškė St. Kotas. Naujųjų laikų dvasia jaučiama tokiuose patarimuose, kad nereikia per prievartą versti vaikų prie mokslo, bet švelniai, tarsi per žaidimus, patraukti.¹³ Rūpestingas savininkas ir „arklių neapkraunąs iš karto sunkiais darbais“. Saiko pojūtis auklėjimo dalykuose iš tikrųjų yra svarbus.

Skiepijant vaikams moralės taisykles, A. Olizarovijaus nuomone, reikia iš mažens pratinti, kad vaikai atskirtų, „kas garbinga ir kilnu, o kas gėdinga, ko siekti, ko vengti“¹⁴. Autorius nurodo, jog vaikai, lyg kokie senoves partiečiai ar T. Livijaus aprašyti žymieji karo vadai (pvz., Haniabalas), turį įprasti prie tam tikro saikingumo: saikingai valgyti ir gerti, pakešti karštį ir šaltį, miegoti kietoj lovoj, nebendrauti su blogais žmonėmis ir t. t.¹⁵ Tėvai ir auklėtojai turį rūpintis, kad „vaikai būtų atitraukti ne tik nuo ydingų veiksmų (ab actionibus vitiosis), gėdingų žodžių (verbis turpibus), bet ir nuo galvojimo apie piktus dalykus“ (sed a cogitationibus rerum malarum). Vienintelis būdas sulaikyti vaikus „nuo pikto“ — neleisti jiems dykinėti. Tėvai turi rūpintis, kad vaikai iš mažens (primis annis) ką nors veiktų, kuo nors užsiimtų, turį prižiūrėti, ką vaikai per dieną padarė. Tėvams reikia net žodžiais skatinti vaikus, kad netingniautų. Jeigu kas iš vaikų neatlieka savo pareigų, tą reikią net „rykšte paskatinti“ arba skaudžiai nuplakti (ferula feriant), nors kitose vietose A. Olizarovijus pasisako už švelnų ir neprievartinį auklėjimą.

Jeigu tėvai patys negalį prižiūrėti ir auklėti savo vaikų, tai turį nusamdyti auklėtoją (paedagogum illis praeficiant). Autorius, kelis kartus reikalaujamas pratinti vaikus prie darbo ir klusnumo, nurodo ir saikingumo reikalavimą: „nereikią apversti darbais, kurių šie neįstengtų atlikti“¹⁶. Jeigu nusikalte vaikai pataikaujamais žodžiais norėtų išvengti bausmės, „išsisukti“, tai nereikią tų kalbų paisyti¹⁷: negalima pratinti, kad vaikas pataikautų, kad išmoktų apsimesti, reikią mokyti tiesumo.

A. Olizarovijus nagrinėja klausimą, kuris ir anksčiau dar Kvintilia no ir jo laikais buvo dažnokai keliamas: ar geriau vaiką mokyti atskirai,

¹³ non violenter cogendi, sed leniter veluti ludendo blandis modis alliciendi, ut non attracti ad Musas, sed adducti esse vedeantur <...>. — Ten pat, p. 79.

¹⁴ quid honestum, quid turpe sit, quid appetendum, quid fugiendum. — Ten pat.

¹⁵ cibi ac potus mediocritatem, ad aestum et frigus tolerandum, lectique durit rem, hominum malorum comultudinem eis interdicant, dicta atque actiones eorum omnes ad decus, iustitiam, lenitatem, amnsuetudinem achumanitatem forment. Quantum a rerum turpitudine, tantum a verborum improbitate eos cohibent. — Ten pat.

¹⁶ <...> non tamen pondere, cui superesse nequeant, opprimendi <...>. — Ten pat, p. 81.

¹⁷ adulabilis eorum sermo omnino dandus est ventis <...>. — Ten pat.

namie, ar leisti į mokyklą? ¹⁸ Autorius pasisako už viešąsias mokyklas ¹⁹ ir tokią išvadą pateisina, nurodydamas keletą motyvų. Jeigu nėra varžovų, nesą įtampos, tada užmojai tyžta (*languent ingenia*), o kartais atsiranda perdėtas pasitenkinimas savimi, išdidumas <*falsa opinione (ingenia) tumescunt*>. Skelbdamas šį nurodymą, A. Olizarovijus pacituoja gražų ir teisingą Kvintiliano posakį: „Kas nėra su niekuo nesilygina, tas būtinai per daug išpuiksta“ ²⁰. Vadinasi, tik kolektyve vaikai normaliai gali augti ir lavintis, įsigyti įgūdžių.

Be to, mokykloje, kolektyve užsimezga ir tvirta draugystė, kuri „trunka net ligi senatvės“ (*ad senectutem usque firmissimas colunt amicitias*).

Po vaikystės eina jaunystė (*post pupillarem aetatem sequitur adolescentia*), kuri trunkanti nuo 14 iki 25 metų, o pagal saksų teisę — iki 21 metų. Jaunystė — gražiausias laikas, „amžiaus žiedas“ (*flos aetatis*), kaip pavadinęs Ciceronas. Bet tas amžius — „gausių pavojų metas“: jaunuoliai patiria „visokių netikėtumų“ (*lapsibus est obnoxia*). Darbas — geriausias jaunuolių auklėtojas ir tvarkytojas: „jaunuoliai niekada neturi dykinėti, visada turi užsiimti garbingais mokslais ir menais“ ²¹. Aiškūs dalykas, niekas neišmoks visų menų ir mokslų, todėl reikia „tirti kiekvieno gabumus“ ir mokyti to, „prie ko labiausiai linksta“ (*ad quod magis propendet*). Kur reikia, galima net prievartą taikyti (*omnino abstrahi debet*). A. Olizarovijus mano, jog teisingiausia buvusi Platono išvada, kad „reikia mokytis pagal savo polinkį“.

A. Olizarovijus, kaip ir daugelis naujųjų laikų pradžios filosofų ir pedagogų, ypač pabrėžia „mokytumą“, erudicijos reikšmę. Cituodamas keletą antikinių rašytojų, jis tvirtina, kad „nemokytieji žmonės esą „beveik gyvuliai, beveik uolos“. Tačiau ne veltui A. Olizarovijus buvo jėzuitų akademijos dėstytojas: kaip jėzuitų cenzūra neleido to meto katalikams skaityti visokių kūrinių, taip ir mūsų autorius nurodo, jog pavojų sudarą visokie eretikų raštai (*novae haereses consurrexerunt*). A. Olizarovijus piktinasi, kad atsiranda žmonių, „besididžiuojančių savo mokytumu, nepripažįstančių katalikų mokslo“. Jie pripažįsta tik tai, ką gali įrodyti silogizmais (*sylogisticis rationibus*) arba patys pastebėti, o ko „negali patys pastebėti ir suvokti, paprastai išjuokia“ (*rident*). Iš to matome, kad A. Olizarovijus nebuvo savarankiškas mąstytojas ir naujų kelių ieškotojas: jam katalikų bažnyčios nustatyta disciplina tvirtai tebegalioja.

Iš mokymo dalykų A. Olizarovijus pabrėžia gimnastikos reikšmę. Tą dalyką aptarinėja net atskirame skyrelyje. Gimnastika padedanti sveikatai, stiprinanti žmogaus kūną. Tačiau į gimnastikos pratimus nereikia jaunuolių varu varyti. Jais užsiiminėti turi tik tie, kurie iš prigimties itin linę. O tie, kurie mokosi „laisvųjų menų“ (*artes liberales addiscere de-*

¹⁸ *Utrum melius sit pueros erudire an vero ad publicas scholas ducere?— Ten pat.*

¹⁹ *privatae institutioni publicas scholas praestare dico.— Ten pat.*

²⁰ *Necesse est sibi nimium tribuat, qui se nemini comparat <...>.— Ten pat.*

²¹ *Adolescentes nusquam sint otiosi, sed semper honestis studiis atque artibus occupentur.— Ten pat, p. 82.*

bent), turi arba visai „vengti sporto aikštelių“ (hisce palaestris aut omnino abstineant), arba turį užsiimti gimnastika „daug saikingiau“ (multo moderatius). Pastariesiems mokiniams autorius siūlo kitas mankštos rūšis: vaikščiojimą (deambulatio) ir bėgiojimą (cursus). Naudingi esą ir šuoliai (saltus) į tolį ir į aukštį. Pagaliau autorius ypač pažymi plaukymą, kuris esąs labai naudingas gyvenime: jis „skatinąs drąsą“ (ad audendum animos edit), taisąs sveikatą (valetudini prodest), išmokąs „žmones gelbėti iš pavojų“. Plaukydamas žmogus „judinąs visą kūną“ (totum corpus movetur), todėl toji mankšta ypač svarbi ir naudinga.

A. Olizarovijus, aptardamas minėtas mankštos rūšis, neužmiršta pažymėti jų naudingumo kariams. Matyt per ilgus karus, kuriuos Žečpospolita kariavo, karių rengimas ir grūdinimas buvo svarbus valstybinis uždavinys.

Platokai A. Olizarovijus aptaria ir kitus mokymo dalykus: muziką, piešimą, kalbų mokymą ir t. t. Įdomu, kad autorius kai kur pažymi savo išpūdžius, įgytus iš gyvenimo stebėjimo, pvz., jis nurodo, jog „visi, dirbdami darbą, mėgstą traukti dainą: jūrininkai, pjovėjai, vynuogių rinkėjai, keleiviai ar šiaip darbininkai. Daina palengvina darbą, ramina darbininką“ (omnes unum solamen iuvenierunt). Šiaip nurodydamas muzikos naudą, A. Olizarovijus remiasi daugiausia antikos autoriais.

Aptardamas piešimą, A. Olizarovijus pažymi, jog reikia rūpintis, kad jaunuoliai išmoktų gražiai rašyti (dailyraščio). Kad tas yra svarbu, autorius įrodinėja, paminėdamas keletą istorinių asmenų, žymių politinių veikėjų, kurie dailiai rašę.

Daug dėmesio A. Olizarovijus skiria kalbų mokymui. Jis atmeta nuomones tų, kurie skelbia, jog svetimų kalbų mokytis neverta, kurie taria, jog „kalbų mokymasis yra visokių klaidų ir erezijų šaltinis“ (qui linguas errorum esse ac haeresum seminarium). A. Olizarovijus stengiasi įtikinti, jog mokytis reikia daug kalbų: pamini keletą žymių istorinių veikėjų ir valdovų, kurie mokėję ne vieną kalbą: Mitridatą, Augustą, kuris „puikiai mokėjęs graikiškai“ (peritissimus Graecae linguae). Karolį Didįjį, Otoną II ir kt. Autoriaus išmanyumu, valdovai turi mokėti kalbų²². Jų nemo-kėdami, esame kurti (surdi sumus in linguis quas non intelligimus).

Taigi A. Olizarovijus daugiausia dėmesio skiria humanitariniam švietimui. Jo nuomone, išsilavinimą išplečia ir sustiprina kelionės ir apskritai turizmas. Kelionės padeda išmokti kalbų. Susipažinę su svetimais papročiais ir įstaigomis (alienis moribus ac institutis perspectis), žmonės tampa geresni ir išmintingesni. Keliauti turi valstybės vyrai: jie ir išmokstą leisti geresnius įstatymus, ir valstybę tvarkyti (ad rem publicam capescendam). Keliaudami trumpu laiku išmoksta to, ką skaitydami sunkiai (difficulter) sužino: su mokytaisiais bendraudamas žmogus pats daug išmokstąs. Todėl žymieji žmonės visada daug keliavę (peregrinationibus operam dederant). Autorius pataria keliauti, bet peikia tuos, kurie svetimais papročiais gy-

²² *linguarum peritiam non utilem modo, verum etiam necessarium esse sine, qua nulla societas aut communis coiri potest.*— Ten pat, p. 95.

vena, kurie mėgsta pasakoti apie svetimus kraštus nebūtus dalykus, belieliaudami ištvirkstą. Bet kelionės nėra tuščias laiko leidimas: keliaudami žmonės turi stebėti, kas verta stebėti (quae observatu digna sunt): šventykias, mokyklas, teatrus, bibliotekas ir t. t. Kelionėse reikia mažai kalbėti, nepasitikėti svetimais.

A. Olizarovijus rašo atskirą skyrelį „apie rūmus“; peikia rūmų pa-pročius, laisvas moterų kalbas ir t. t. Bet esą ir padorių (probae aulae), tarp kurių pamini Kazimiero Leono Sapiegos, Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės pakanclerio rūmus. Rūmuose jaunuomenė pasirengianti valstybinei tarnybai (ad rem publicam praeperari), išmokstanti nuolankumo, sugyvenimo ir kitokių dorybių, pažįstanti valdovo būdą (mores <...> discat); čia jaunuolis išmokstąs kantriai (aequo animo) kęsti nuoskaudas, grasinimus ir skriaūdas (contumelias, minas ac damna aequo animo ferant), „patyręs nuoskaudą, klusnesnis pasirodąs“ (plus obsequii ostendat accepta iniuria), „apie valdovą kalbą tik gera ir taip yra įsitikinęs“, „neatskleidžiaš savo jausmų, bet jo (t. y. valdovo) nuomonės žiūrįs“ (non tam sensus suos aperire, quam illius serutari).

Rūmuose auklėjami aukštuomenės vaikai ir jaunuoliai, kurie galės eiti valstybines pareigas. O kaip auklėti žemųjų luomų vaikus? Kaip juos mokyti? A. Olizarovijus svarsto rimtai ir plačiai šiuos klausimus. Pirmas dalykas, kurį mūsų autorius aptarinėja,— amatai: ar kilmingieji jaunuoliai turi mokytis amatų, ar ne. XVII a. buvo paplitusi nuomonė, jog „amatai ir prekyba gadina dvasią“ (mentem vilem reddit). Kilmingasis neieškąs ir neturįs ieškoti naudos, todėl lenkų aukštuomenė „atmeta amatus“ (nobilitas Polona <...> aversatur artificia). Autoriaus nuomone, išmintingai pataręs T. Moras savo „Utopijoje“, jog visiems „vyrams ir moterims privalomas užsiėmimas ir žemdirbystė“, o šalia jos, kiekvienas turįs išmokti kokio nors amato: vilnas verpti ir austi, doroti linus, kalvystės, staliaus ir kitų darbų. A. Olizarovijus plačiai atpasakoja T. Moro „Utopijos“ skyrių apie amatus. Propaguodamas amatus, mūsų autorius remiasi daugybe naujųjų laikų pavyzdžių: mini škotus ir jų karalių Jokūbą III, kuris ypač rėmęs tuos, kurie „užsiiminėja valstybei naudingais amatais“. Tas karalius kvietęs pas save amatininkų iš Anglijos, Flandrijos ir kt. Iš tų pavyzdžių matyti, kad A. Olizarovijus Žečpospolitai norėjo įpiršti naują, pažangesnę visuomenės santvarką. Anglijoje, Flandrijoje, Škotijoje XVII a. jau kalėsi naujų kapitalistinių santykių daigai. A. Olizarovijus apibendrinamas reikalauja, kad kiekvienas „turįs išmokti ką nors padaryti“. „Kas nedirba, tas tegu ir nevalgo“. Visi turi išmokti amato: amatas ir kūną lavinąs, ir maisto teikiąs.

Toks amatų reikšmės pabrėžimas — naujų laikų reikalavimas. Ir autorius atmeta net Aristotelio, kitais atvejais savo didžiausio autoriteto, nuomonę, tvirtindamas, kad „rankų darbai patys nėra nei negarbingi, nei purvini“.

Kalbėdamas apie auklėtinių charakterio formavimą, A. Olizarovijus nurodo, jog jaunuoliai neturį būti „plepiai“ (garruli), perdaug „smalsūs“

(curiosi) ir perdėtai „gėdingi“ (pudor subrusticus). Jie turi „daug klausyti, mažai kalbėti“. Šis reikalavimas paveldėtas iš viduramžių mokyklos.

Nagrinėdamas klausimą, „ką daryti su atsiliekančiais mokiniais“, A. Olizarovijus naujoviškai žiūri į atsilikimo priežastis: jis mano, kad „mokymuisi gali trukdyti gabumų stoka (ingenii defectus), atminties silpnumas (memoriae defectus) arba abi šios silpnybės iš karto (utriusque rei defectus). Autoriaus nuomone, nereikia kankinti negabių mokinių: užtenką juos pamokyti tokių dalykų, „kurių išmokti jiems leidžia prigimtis“ (ad quae illis vim natura cecessit). Tačiau ir juos reikia šiek tiek mokslo pamokyti²³, nes naudinga „visiems mokėti skaityti ir rašyti“. Kad ir silpnesnės atminties, bet žvitrūs jaunuoliai nereikia „nušalinti nuo mokslo“: „gabumai paprastai pasirodo augant“²⁴.

Skyrelyje „Apie jaunuolių baudimą (De castigatione adolescentium) autorius įtraukia daug praktiškų patarimų.

A. Olizarovijus mano, jog visi tėvai trokštą, kad „jų vaikai būtų geriausi“, tačiau tie troškimai kartais vėjais nueina. Vieni pasidaro „keikūnai, kiti paleistuviai“ (meretricem deperit)²⁵, treči girtuokliai, dar kiti „beturi tik žmogaus išvaizdą“ (effigie tenus est homo) ir „visai atsisveikina su dorybe“ (alii virtuti extremum dixit vale). Kaip sudrausti jaunuolius? Ką daryti? Pirmiausia reikia jaunuolį veikti žodžiais, o ne rykštėmis“ (verbis cum adolescentibus, ac non verberibus agendum esse <...>). Pedagogas auklėtojas neturįs pasitraukti nuo jaunuolio: jis nuolat turįs patarti, pamokyti, sudrausti. Žinoma, kartais tenka ir bausti, tik baudžiant „reikia paisyti saiko“ (servandus est modus).

Pirmiausia „bausmės neturi būti sunkesnės už nusikaltimą“ (poenae ne sint delictis graviore). Autoriaus nuomone, negalima rodyti nei „meilės atlaidumo, nei nepermaldaujamo griežtumo“. Tėvai, bausdami vaikus, turį būti „griežti, bet ne žiaurūs“. Kartais reikia „atleisti, o kartais vėl įtempti vadeles“.

Atskirame skyrelyje pakalbėjęs apie jaunuolių poilsį (de recreationibus adolescentum), autorius platokai nagrinėja mergaičių auklėjimą (De educatione filiarum). Tais klausimais A. Olizarovijus buvo pasisakęs ir anksčiau, kalbėdamas apie santuoką ir žmonos pasirinkimą²⁶. A. Olizarovijus skelbia jo laikais paplitusį reikalavimą, jog esą „pageidautina, kad visos moterys mokėtų skaityti ir rašyti“²⁷. Tačiau mergaičių auklėjimas turįs būti skirtingas nuo berniukų auklėjimo. Mergaitės auklėjamos „šeimai ir namams“: jų nereikia mokyti „aukštųjų menų“. „Mokyta moteriškė turinti būti retas paukštis“²⁸. Motyvai, verčią riboti mergaičių auklėjimą bei lavinimą, pasiskolinti iš vidurinių amžių, o gal ir dar iš

²³ <...> faciliores tamen litteras docendi sunt.— Ten pat, p. 112.

²⁴ <...> solet enim ingenium cum annis venire <...>.— Ten pat.

²⁵ eventus non semper respondet votis <...>.— Ten pat, p. 114.

²⁶ Žr. ten pat, p. 26—33.

²⁷ Optabile quidem est, ut omnes foeminae legant et scribant <...>.— Ten pat, p. 121.

²⁸ Raras aves doctas mulieres vult esse in terris Rivetus <...>.— Ten pat.

ankstesnių epochų. Mokytos ir gudrios moterys sugalvojančios visokių klastų vyrams²⁹. Todėl moteriai per daug mokslo nereikia (nereikia „visokių gudrybių“. Gera esą pamokyti moteris kai kurių dalykų, pvz., muzikos. Tokį patarimą davęs ir T. Moras. Moterims tinka piešti, o labiausiai — siuvinėti, vadinas, „adata piešti“. Ypač joms tinka „verpti ir austi“ (in lino et lanificio occupentur).

Aptardamas mergaitėms skiepijamas dorybes, autorius pabrėžia kuklumą, saikingumą, drovumą ir skautumą. Skaistumas — „mergaitės papuošalas“. Mergaitė nuolatos turi būti saugojama, šalia jos turįs būti prižiūrėtojas (paedagogus adhibendus). Mergaitės vienos neturinčios eiti į svetimus namus. Jos per daug neturi puoštis: „kas iš mažens įpranta puoštis, tas įpranta gadinti savo širdį“³⁰. Mergaites reikia saugoti „nuo pat lopšio (a cunis), žiūrėti, kad su vyrais per daug artimai nesibičiuliatų, kad su jais nekalbėtų“ (non permittenda virginitibus colloquia cum viris). Mergaites auklėjant ypač daug reikia rūpesčio: jeigu neskirsi dėmesio, gaisras greitai įsigaus. Autoriaus manymu, mergaičių nereikia rodyti kitiems, ypač vyrams. Šitaip verčia elgtis baimė, kad kartais nekiltų meilė³¹. Mergaites reikia rengti paprastai, neduoti žiedų, apyrankių. Jas reikia atitraukti nuo veidrodžių, neleisti į sambūrius, net švenčių dienomis jos turinčios sėdėti namie.

Kad neatsirasų kokių nepageidautinų troškimų, mergaitės turi būti visą laiką užsiėmusios, nuolat dirbti, judėti. Nepartartina jų lepinti, maitinti kokiais skanėstais. Jos turinčios valgyti šiuurkštų, paprastą maistą.

Kaip matome, skyrelyje apie mergaičių auklėjimą autorius pasirodo labai konservatyvus, galima būtų sakyti, reakcingas. A. Olizarovijus nežiūri į mergaites kaip į jaunas, augančias moteris, turinčias savo specifinių troškimų, jam atrodo, kad mergaitėms gresia nuolatiniai pavojai, nuo kurių jas apsaugoti — tėvų bei artimųjų pareiga.

A. Olizarovijus nėra gilus ir originalus mąstytojas, skelbiąs naujas mintis ir idėjas. Jis — kompiliatorius, didelis eruditas, svetimų nuomonių rinkėjas ir aiškintojas. Jo pedagoginiai patarimai ir nurodymai nieku būdu negali prilygti didžiųjų pedagogų ir mąstytojų išvadoms. Dėl to A. Olizarovijaus poveikis nebuvo nei gilus, nei platus. Nors jo knyga parašyta gražia, gyva ir sklandžia kalba, „prikimšta“ citatų, įdomių anekdotų, pasakojimų, bet skaitytojų dėmesio nepatraukė. Galimas dalykas, kaip spėja St. Kotas, Žečpospolitos šlėktai nepatiko, kad mūsų autorius užtarė baudžiauninkus, gynė jų teises ir kalbėjo apie bendrus dalykus, nagrinėjo tokius klausimus, kurie šlėktai atrodė neaktualūs³².

Bet jo veikale galima rasti ir tokių minčių, kurios jaudino to meto žmones, ir siūlomų sprendimų, kurie galėjo būti aktualūs.

²⁹ ad instituendas machinas, quibus viros decipiant.— Ten pat, p. 122.

³⁰ a teneris incipere ornare corpus nihil est aliud, quam a teneris incipere animum corrumpere.— Ten pat, p. 124.

³¹ Scitote aspectu amorem accendi.— Ten pat, p. 126.

³² Žr. Kot. St. Aron Aleksander Olizarewski, . . s. 43.